הלכות תלמוד תורה

נושא א': מצות לימוד התורה וחובת קביעות עתים

א. דברים פרק ו' פסוק ז'

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃

ב. גמרא קידושין דף ל' ע"א

תָּנוּ רַבָּנָן: "וְשִׁנַּנְתָּם", שֶׁיִּהוּ דְּבָרֵי תוֹרָה מְחוּדָּדִים בְּפִיךָ, שֶׁאִם יִשְׁאַל לְךָ אָדָם דָּבָר אַל תְּגַמְגֵּם וְתֹאמַר לוֹ, אֶלָּא אֱמוֹר לוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וְגוֹ'" וְאוֹמֵר: "קְשָׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ",

ג. גמרא מנחות דף צ"ט ע"ב

תַּנְיָא: רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אֲפִילּוּ סִילֵּק אֶת הַיִּשָּׁנָה שַׁחֲרִית וְסִידֵּר אֶת הַחֲדָשָׁה עַרְבִית – אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, אֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "לְפָנַי תָּמִיד"? שֶׁלֹּא יָלִין שֻׁלְחָן בְּלֹא לֶחֶם. אָמַר רַבִּי אַמֵּי: מִדְּבָרָיו שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי נִלְמוֹד, אֲפִילּוּ לֹא שָׁנָה אָדָם אֶלָּא פֶּרֶק אֶחָד שַׁחֲרִית וּפֶרֶק אֶחָד עַרְבִית – קַיֵּים מִצְוַת "לֹא יָמוּשׁ (אֶת) סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ". אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן יוֹחַי: אֲפִילּוּ לֹא קָרָא אָדָם אֶלָּא קְרִיַּת שְׁמַע שַׁחֲרִית וְעַרְבִית – קַיֵּים "לֹא יָמוּשׁ", וְדָבָר זֶה אָסוּר לְאוֹמְרוֹ בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ, וְרָבָא אָמַר: מִצְוָה לְאוֹמְרוֹ בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. שָׁאַל בֶּן דָּמָה, בֶּן אֲחוֹתוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, אֶת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: כְּגוֹן אֲנִי, שֶׁלָּמַדְתִּי כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ, מַהוּ לִלְמוֹד חָכְמַת יְוָנִית? קָרָא עָלָיו הַמִּקְרָא הַזֶּה: "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה". צֵא וּבְדוֹק שָׁעָה שֶׁאֵינָהּ לֹא מִן הַיּוֹם וְלֹא מִן הַלַּיְלָה, וּלְמוֹד בָּהּ חָכְמַת יְוָנִית.

ד. גמרא שבת דף ל"א ע"א

אָמַר רָבָא: בְּשָׁעָה שֶׁמַּכְנִיסִין אָדָם לְדִין, אוֹמְרִים לוֹ: נָשָׂאתָ וְנָתַתָּ בָּאֱמוּנָה? קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה? עָסַקְתָּ בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה? צִפִּיתָ לִישׁוּעָה? פִּלְפַּלְתָּ בְּחָכְמָה? הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר? וַאֲפִילּוּ הָכִי, אִי יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ — אִין, אִי לָא — לָא. מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאָמַר לְשׁלּוּחוֹ: הַעֲלֵה לִי כּוֹר חִטִּין לָעֲלִיָּיה. הָלַךְ וְהֶעֱלָה לוֹ. אָמַר לוֹ: עֵירַבְתָּ לִי בָּהֶן קַב חוֹמְטוֹן? אָמַר לוֹ: לָאו. אָמַר לוֹ: מוּטָב אִם לֹא הֶעֱלֵיתָה.

ה. שלחן ערוך אורח חיים סימן קנ"ה ומשנה ברורה שם

אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה: הגה ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות):

משנה ברורה

(א) ילך לבית המדרש - דאיתא בגמרא היוצא מביהכ"נ ונכנס לבהמ"ד ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני השכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. והנה בזמנם היה הביהכ"נ מיוחד לתפלה וביהמ"ד מיוחד לתורה והיה דרכם להתפלל בביהכ"נ ואף בזמנינו שמתפללים בבתי מדרשות מ"מ שייך ג"כ דבר זה דאחר התפלה ילך להתחבר עם האנשים העוסקים בתורה במשניות וכדומה ונאמר עליו הכתוב ילכו מחיל אל חיל וגו':

(ב) ויקבע - דאיתא בגמרא כשמכניסין אדם לדין שואלין אותו קבעת עתים לתורה וטוב שיקבע העת מיד אחר התפלה משום ילכו מחיל אל חיל וכנ"ל וגם דאם ילך מקודם לעסקיו חיישינן שמא ימשך ויתבטל קביעותו (פמ"ג):

(ג) ללמוד - חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב שהוא תנ"ך ומשנה וגמרא ופוסקים ובעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות ביום לא ילמדו בגמרא לחוד דבזה אינו יוצא אלא צריך שילמוד דוקא גם ספרי פוסקים כל אחד כפי השגתו [שו"ע יו"ד וש"ך שם]:

(ד) שלא יעבירנו - דעיקר מצות ת"ת אין לה שיעור וחיובה הוא כל היום כ"ז שיש לו פנאי וכדכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלמוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאחז"ל [סנהדרין צ"ט] על הפסוק כי דבר ה' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. ואחז"ל [ירושלמי סוף פ"ט דברכות] ר' חלקיה בשם ר' סימון העושה תורתו עתים [ר"ל שאינו לומד אלא בעתות מיוחדות אף שיש לו פנאי ללמוד יותר] הרי זה מפר ברית ויליף זה מן הכתוב את לעשות לה' הפרו תורתך [ועי"ש בפירוש הפני משה] אלא הכונה בקביעת עתים לתורה הוא שצריך האדם ליחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירנו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום יהיה עליו כמו חוב וישלימנו בלילה וכדאמרינן [עירובין ס"ה] רב אחא בר יעקב יזיף ביממא ופרע בלילא. וכתבו האחרונים שלעולם קודם שיצא מביהמ"ד שחרית אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות ילמוד עכ"פ פסוק אחד או הלכה אחת:

(ה) להרויח הרבה - ואיש כזה הוא מבעלי אמנה שמאמין ובוטח בה' שלא יחסר לו מזונותיו עי"ז וכדאיתא בירושלמי [סוטה פ"ט] מאי אנשי אמנה כהדא דהוו צוחין ליה בפרגמטיא [פי' שהיו צועקים הקונים שיבא עם סחורתו למכור] והוי אמר לית אנא מבטל ענתי מה דחמי למיתי מיתי וז"ל הקרבן עדה שם הוי אמר אין אני מבטל השעה שקבעתי ללמוד התורה בשביל הרווחת ממון אם ראוי שיבוא לי ריוח יבוא הוא מעצמו מהקב"ה אף לאחר שאגמור קביעות למודי:

(ו) ילך לביהמ"ד - שלומדים שם ואפי' אם אינו מבין מה שלומדים מ"מ העכבה בביהמ"ד מצוה היא וכש"כ אם יוכל להבין מה שלומדים בהלכה או באגדה יקבע עצמו לשמוע ויעלה לו במקום למוד וכמו שאחז"ל [דברים רבה פרשת כי תבא] אמר ר' יהושע אמר רב נחמן כל מי שבא לביהכ"נ ושומע דברי תורה זוכה לישב בין החכמים לעת"ל שנאמר אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין:

(ז) או יקבע לו מקום - הוא ענין בפני עצמו ואריש הסעיף קאי דצריך אדם לקבוע תורתו בביהמ"ד ושם יהיה לו מקום קבוע לתורה וצ"ל ויקבע לו מקום:

(ח) וילמוד - לפי רהיטת לשון הרמ"א הוא מגומגם דהלא מיירי בתחלה באדם שאינו יודע כלל ללמוד שאין לו אלא שכר הליכה אלא האמת כמו שכתבנו מתחלה דקאי הכל אריש הסעיף וקמ"ל דאפילו מי שיודע ללמוד רק מעט אפ"ה יקבע לו מקום בבהמ"ד ללמוד במה שיודע וכן מבואר בתר"י שממנו נובע הג"ה זו שכתב וז"ל ואפילו מי שאינו יודע ללמוד אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום ללמוד במה שיודע וכו' ואם אינו יודע כלל ללמוד יש לו ללכת לבתי מדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו:

(ט) מעט במה שיודע - וכשלומד רק מעט נכון שעיקר למודו יהיה בהלכות שידע איך להתנהג למעשה וכנ"ל ואמרו חז"ל על הפסוק אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מכל בתי כנסיות וכו' וגם אמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב ואם אינו מבין בהלכות ילמוד כל מה שיודע וכעת בזמנינו יש כמה ספרים ממאמרי חז"ל מועתקים על לשון אשכנז ויוכל כל אדם לקרות וללמוד בהם:

ו. שלחן ערוך יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'

שחייב כל אדם בתלמוד תורה והיאך לומדים בשכר. ובו כ"ו סעיפים:

כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים בין בחור בין זקן גדול אפי' עני המחזר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה. (ובשעת הדחק אפילו לא קרא רק ק"ש שחרית וערבית לא ימושו מפיך קרינן ביה) (הגהות מיימוני פ"א וסמ"ג עשין י"ב)

ז. אור ישראל סימן כ"ז

הִנֵּה בְּמִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה יֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי עִנְיָנִים, אֶחָד לִמּוּד הַתּוֹרָה, שֵׁנִי יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה, מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה הוּא מִן הַכָּתוּב וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם וְהַטּוּר וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ בְּרֵישׁ הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה כוּ' שֶׁנֶּאֱמַר וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה עַיֵּן שָׁם, וְהִנֵּה לְמִצְוָה זוֹ שֶׁל לִמּוּד הַתּוֹרָה, כָּל מַה שֶּׁלּוֹמֵד מְקֻיֵּם הַמִּצְוָת עֲשֵׂה וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, הֵן מִקְרָא אוֹ מִשְׁנָה גְּמָרָא הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת שֶׁכֻּלָּן נִתְּנוּ לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה בְּסֵפֶר נָפֶשׁ הַחַיִּים שַׁעַר ד' פֶּרֶק ו' עַיֵּן שָׁם, וְאַף שֶׁלֹּא יוּכַל לִפְסֹק דִּין מִתּוֹךְ מִקְרָא אוֹ מִשְׁנָה וְכָל שֶׁכֵּן מִן אַגָּדָה, בְּכָל זֹאת יוֹצֵא יְדֵי מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה:

אוּלָם הַגָּדֵר הַשֵּׁנִי בְּמִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הוּא יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּקִדּוּשִׁין דַּף ל', וְשִׁנַּנְתָּם שֶׁיֵּהוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה מְחֻדָּדִים בְּפִיךָ, שֶׁאִם יִשְׁאַל לְךָ אָדָם דָּבָר, אַל תְּגַמְגֵּם וְתֹאמַר לוֹ אֶלָּא אֵמֹר לוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחוֹתִי אַתְּ, וְאוֹמֵר קָשְׁרֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ כוּ', וְאוֹמֵר חְצֵיךָ שְׁנוּנִים כוּ', וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י יְהוּ מְחֻדָּדִים בְּפִיךָ, חֲזֹר עֲלֵיהֶם וּבְדֹק בָּעֻמְקָם, שֶׁאִם יִשְׁאָלְךָ אָדָם לֹא תְּצְטָרֵךְ לְגַמְגֵּם כוּ', אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחוֹתִי אַתְּ שֶׁתְּהֵא בָּקִי בָּהּ כַּאֲחוֹתְךָ שֶׁאֲסוּרָה לְךָ עַיֵּן שָׁם:

יְסוֹד הַמִּצְוָה הַזֹּאת כּוֹלֵל שְׁנֵי פְּרָטִים, אֶחָד הַיְדִיעָה לְרִכּשׁ לוֹ הַבְּקִיאוּת בְּכָל חֶלְקֵי הַתּוֹרָה, שֶׁיִּהְיֶה תַּלְמוּדוֹ שָׁגוּר בְּפִיו, שֵׁנִי הוּא הַיְכֹלֶת, לְהִתְחַכֵּם בַּתּוֹרָה לְחַדֵּד הַשֵּׂכֶל לְשַׁנְּנוֹ וּלְהֵישִׁירוֹ שֶׁיּוּכַל לִישָּׂא וְלִיתֵּן בְּמִלְחֲמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְלַעֲקֹר הָרִים בְּפִלְפּוּלוֹ, וּשְׁתֵּי אֵלֶּה כְּנִגּוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשֵׁם סִינַי וְעוֹקֵר הָרִים, וְזֶהוּ נִכְלָל גַּם בַּכָּתוּב שֶׁהֵבִיאוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּגְּמָרָא קִדּוּשִׁין הַנִּזְכָּר לְעֵיל, כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ, זֶהוּ יְסוֹד הַבְּקִיאוּת, חְצֵיךָ שְׁנוּנִים, זֶהוּ הַפִּלְפּוּל וְהַחֲרִיפוּת, וְהִנֵּה לְיסוֹד יְדִיעַת הַתּוֹרָה הוּא דָּוְקָא לְמִּוּד הַגְּמָרָא וְהַפּוֹסְקִים, וְאֵינוֹ יוֹצֵא בְּלִמּוּד אַחֵר כַּמּוּבָן, וְגַם סֵדֶר הַלִּמּוּד יִהְיֶה בְּעִנְיָן שֶׁיַּגִּיעַ לְמַטָּרָתוֹ, כִּי לֹא כָּל הַמְּקוֹמוֹת שָׁוִוֹת, וּכְבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשִׁלְהֵי בָּבָא בַּתְרָא דַּף קע"ה, אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל הָרוֹצֶה שֶׁיַּחְכִּים יַעֲסֹק בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת כוּ' עַיֵּן שָׁם: